

SVET IZ DRUGOG UGLA¹

Nekoliko puta u životu mi se desilo da dok nešto čitam, već to prepoznajem, ali to nije znanje koje dolazi spolja, nego snažno „da“ koje čuči u meni i čeka na reči.

Odrasla sam u ateističkoj porodici, koja na veroispovedanje gleda kao na egzotičnu mitologiju, ali s poštovanjem, jer je ono izraz ljudskih žudnji, patnji i čežnji. Bilo mi je šest godina kad je moja tetka, iskoristivši odsustvo mojih roditelja, na brzinu organizovala krštenje. Po završenom obredu, uz kafu i razgovor, sedele smo sa sveštenikom u parohijskom domu. Sećam se da sam se dosađivala.

Nekoliko godina kasnije usledio je period detinje, sadržinski neverovatno zbrkane i eklektičke religioznosti koja se, svejedno, snažno utisnula u moje viđenje sveta. Lišena bilo kakve spoljne, ionako nepotrebne potpore, sama sam sebi bila dovoljna. Iz te faze do danas mi je ostalo živo uverenje da je religijski doživljaj nešto veoma privatno, pa i intimno, kao seks.

Nakon te faze došlo je vreme agresivnog bunta protiv svega što je zatečeno, odeveno u dogme i strukture. Psihologija je za mene bila tajanstvena nauka, traganje za odgovorima na istinski važna pitanja: ko sam, zašto sam takva kakva jesam, šta to znači „ja“ i šta znači „drugi“? Svet mi se tada činio strašnim, odbojnim, i rekla bih – lažnim (1980–85), bedna fotokopija drugog sveta. Ni danas nisam sigurna da li je ta rđavost dolazila iz mene ili je zaista počivala u ondašnjem svetu.

Fascinirali su me bihevizizam i sociobiologija, kasnije sam zavolela psihoanalizu, a onda sam otkrila Junga. Činilo mi se da Jung povezuje dve, po meni, suštinske stvari: s jedne strane, poverenje u iskustvo i intelekt, a s druge, veru u snažnu unutrašnju intuiciju bez koje bi živeti život ličilo na gutanje komada osušenog hleba. Neobična Jungova filozofija temelji se na povezivanju dva vida percepcije sveta, koje sam sama oduvek više shvatala kao protivrečne nego odvojene. S jedne strane je racionalističko, objektivno mišljenje, uzročno-posledično, empirijsko, rečju: naučno iskustvo, a s druge – celokupna neracionalna, intuitivna, neproverena, dakle, subjektivna, neponovljiva i neprenosiva sfera, ukratko: religijsko iskustvo. I kao što s protivrečnostima obično biva, njihovo spajanje nije jednostavna mešavina, već zbir koji stvara nov sadržaj, nov kvalitet.

Savremena basma

Religijski doživljaj često biva toliko snažan, nadmoćan, da iziskuje svoje uprizorenje. Tražimo jezik za nešto što je vanjezičke prirode. Ljudi često pribegavaju rečniku vere, ve-

¹ Intervju s Olgom Tokarčuk, *Tigodnjik povšehni*, 14. 10. 2019. (Prim. prev.)

roispovesti u kojoj su odgojeni. Ja nisam imala takav rečnik. Nikad nisam pripadala nijednoj verskoj zajednici na koju bih se oslonila. Ono o čemu je Jung pisao bilo mi je razumljivo i blisko. I od mene nije zahtevalo da se odričem intelekta, navike promišljanja. Ulazilo je u vezu i s onim što sam naučila studirajući psihologiju, pozivalo se na moja prva iskustva s pacijentima, pažljivo i s poštovanjem obraćalo se snovima, koji su u mom životu uvek imali važno mesto. A sem toga nije bilo „otkačeno“.

Religijski čovek postala sam kao odrasla osoba, na svoju ruku isprobavajući sve moguće puteve. U toj sferi svog života zapažam određenu doslednost, potrebu koja zahteva da se postvari i zadovolji. Jung je govorio da je religijska potreba vrsta instinkta.

Vidim dva Junga. Jedan je mlad, aktivan u svetu, stvaralački, inteligentan, erudita, inspirativan, odvažan, pronicljiv, genijalni psiholog i psihoterapeut. Drugi je, trideset godina kasnije – mudar. To je Jung filozof. Postoje takođe dve koncepcije Junga: prva je neobično kompaktna i pronicljiva naučna koncepcija psihološkog funkcionisanja čoveka, a druga koncepcija je – filozofska.

Čitajući Junga često sam se susretala s njegovim deklaracijama u kojima je podvlačilo da je naučnik, empirist, i ponekad sam imala utisak kao da je želeo da se opravda, kao da je to trebalo da bude neka savremena basma, vrsta magijskog jemstva da je to što se govori istina. Kako su se nizala Jungova dela, međutim, s tim proticanjem vremena i ta basma o isključivosti naučno potvrđenog kao istinitog – postaje izlišna. Pozni Jungovi spisi, kao i njegova autobiografija uobličena kroz razgovore, pokazuju da je pred kraj života pokušao da skicira nešto što je više od naučno-psihološke koncepcije.

Stvaranje boga

Pre svega, dakle, svesno i nesvesno. U sebi nosimo dva sveta. Jedan je taj koji razumemo ili bar pokušavamo da razumemo. Ovde staje naš osećaj identiteta, naše „ja“. To je svet reči, svet prepušten imenovanju, razlikovanju i vrednovanju.

Drugi svet je teško definisati. Za njega znamo zato što nam se ospoljava u slikama, u snovima, i ponekad izvan nas – u umetnosti, religiji, u dubokim doživljajima, u sinhroničnim događajima. Pojedine zone tog sveta zajedničke su za sve ljude. Druge su zajedničke za ljude i životinje, čak i za biljke. Oba ta sveta su međusobno protivrečna, ali i ostaju jedno. Možda će ovo biti rizično poređenje, ali za mene se ta protivrečnost u filozofiji izražava kao suprotstavljenost razuma i vere.

Jedini ljudski način da se te protivrečnosti ujedine jeste unutrašnji razvoj, koji Jung naziva individuacija. Individuacija je spontani i prirodni proces, potencijalno dat svakome, proces koji počiva na sintezi svesnog i nesvesnog. Proces širenja svesti, upoznavanja sve udaljenijih područja sebe samog, kada si u sebi, a izlaziš iz onoga što je individualno, lično i neponovljivo. Tako shvaćen unutrašnji razvoj, po meni, uvek ima nečeg zajedničkog s religijskim iskustvom.

Religioznost je traženje poretka izvan samog sebe, oslobađanje, u neku ruku, od samog sebe. Mislim da je suprotnost religioznosti neuroza, to jest beznadežno i bolno umotavanje

u sebe, u svoje strahove, zebnje, u fantazije „ja“. Neuroza je nemogućnost izlaska iz sebe. Tamo gde je individualizam, kao poklonstvo „ličnosti“ i precenjenoj individualnoj svesti trijumfovao – onde se religioznost potiskivala na margine života, svodeći se na sektaške okršaje oko „istinitog i Jedinog Boga“ ili na dogmatske prepirke.

Postoji jedan bolan paradoks po kome svest individue o njenoj zasebnosti protivreči religioznosti – u čovekovom razvoju ipak postoji tačka gde tako shvaćena individualnost mora biti podvrgnuta opitu, jedinka mora da iskusi da je njena neponovljivost, izuzetnost, posebnost, u neku ruku iluzija, etiketa koja predmet, doduše, opisuje, ali koja predmet nije. Ličnost je samo psihički organ za prilagođavanje životu u konkretnom svetu koji je izdiferenciran na sve moguće načine. Ono što prilagođavanju podleže, leži negde dublje. I nije „od ovog sveta“. Religioznost je upravo psihički život tog nečeg. Jung to naziva *jastvom*.

Od trenutka imenovanja (ovde namerno ne koristim reč „otkrivanje“, jer – ne samo u slučaju Junga – otkrivanje je reinterpetacija starog, pronalaženje novog jezika) kolektivno nesvesnog iliti jastva, Jungova koncepcija prestaje da bude za mene samo psihološka, i postaje teološka koncepcija. Jastvo razumem kao to mesto u čovekovoj psihi u koje prodi re Bog. Ili – kako kažu gnostici – koje potiče direktno od Boga. Ili – na još drugačiji način – to je mesto gde živi duh ili um. Bog u nama, ali i izvan nas. Bog u čijem postojanju participiramo. Bog, kojeg znamo samo iz pojavnosti, nesaznatljiv, ali čiji delić jesmo, i nosimo ga u sebi. Bog koji je izvan našeg razlikovanja dobra i zla, što znači da za nas čuva svoje dvostruko lice, zbir je protivrečnosti. Te protivrečnosti treba da ujedini čovek i to je cilj ljudskog života.

To znači da je Bog nešto što traži misaonu čovekovu svest da bi se kroz njega definisao, da bi stalno *postajao* [istakla M. M.]. U tom smislu poznavajući Boga mi ga razvijamo, ili čak – stvaramo, postvarujemo u svetu. Iz toga proističe da je jedino ljudsko delanje vredno napora – saznavanje toga šta jeste Bog. Proces saznavanja umem da definišem samo u psihološkim terminima: osveščivanje sve većih područja psihe, onoga što je Jung nazvao „individuacija“ (Jung je napisao: „Proces shvatanja počinje u duši individue, a to označava psihologiju“). Sigurno je nešto slično mislio i Sveti Avgustin govoreći: „Nemoj u svet izlaziti... Istina u čoveku živi.“

Može se reći da je Bogu stalo do toga da ga čovek u sebi prepozna. Mora se zato otkrivati, mora s nama uspostavljati kontakt.

Beli skakač

Samo postojanje spoljašnjeg sveta pokušaj je uspostavljanja kontakta. Pa ipak, našim zapažanjem sveta posreduje naš nervni sistem i drugi psihosenzorski procesi. Nismo u stanju da vidimo svet onakvim kakav jeste. Vidimo ga kroz našu psihu, što ne znači da spoljašnji svet ne postoji.

Jung je skovao termin „psihička stvarnost“, ona funkcioniše kao posredni svet između fizičkih i psihičkih domena. To bi bio prostor gde bi se ti domeni među sobom susretali i mešali. Najbolji primer funkcionisanja psihičke stvarnosti jeste pojava sinhroničnosti koju

možemo shvatiti kao bezuzročni princip povezivanja događaja. Na takvu sinhroničnost oslanja se većina proročkih tehnika, recimo, astrologija.

Da bih ilustrovala takav događaj, evociraću nešto što mi je nedavno ispričala moja drugarica. Kad je bila s mužem na moru, svakog dana igrali su šah, ali jednog dana nestao im je beli skakač. Pretražili su celu kuću, ali konja nisu našli. Ljuti i razočarani prestali su da igraju šah i od tada su svakog dana išli u duge šetnje po plaži. Za vreme jedne takve šetnje njihov pas im je doneo u zubima belu šahovsku figuru skakača. Pošto su ga, međutim, detaljno osmotrili, shvatili su da nije njihov. Ovaj je bio iz nekog drugog kompleta, manji, dekorativniji i otmeniji, a sem toga obradila ga je slana voda. Izgledalo je da ga je more izbacilo.

Sinhronični događaji, po meni, pokazuju da je stvarnost obrasla u smislove i značenja koja postoje u svetu nekako nezavisno od našeg zapažanja. Polaziti od toga da smisao može da daje samo svesno ljudsko biće deluje mi kao simptom gordosti. Svet u sebi sadrži značenja, šalje nam znake. Događaji koji se odvijaju u istom vremenu i prostoru poseduju određene snažne psihološke veze. Spoljašnji znaci odgovaraju unutrašnjim znacima.

Razlika između onoga što je spolja i unutra, prividna je. Svet koji zapažamo u neku ruku je produžavanje unutrašnjeg sveta. Kad bi me pitali šta je po meni najočigledniji dokaz postojanja Boga, rekla bih sinhroničnost.

Van sebe

Po Jungovom shvatanju čovek je, kao i svet, trostepen. Ima tri ćudi, živi u tri sveta: fizičkom, psihičkom i duhovnom. Prirodne nauke pokušavaju da razumeju šta je telo i neživa priroda. Iz prirodnih nauka nedavno se razvila psihologija. Iz psihologije bi trebalo da se razvije, verujem da će se razviti, disciplina koja će pokušati da razume šta je čovekova duhovnost.

Jungova koncepcija je prvi korak: pograniče psihologije, teologije, pokušaj pronalazjenja zajedničkih imenitelja sa savremenom fizikom, nadovezivanje na filozofsku tradiciju, mistiku, koja neobično obogaćuje naše promišljanje tradicije Istoka. Na tom širokom polju još uvek ne postoji jezik tako precizan i tako snažan da bi obuhvatio toliko mnogo različitih problema. A možda to uopšte neće biti jezik nauke (mada mi i to takođe deluje moguće). To može da bude jezik umetnosti, jer umetnost ima dobru poziciju zbog toga što ne mora da bude „objektivna“, i može „jednostavno da osluškuje ono što nam psiha spontano govori“. [...]

Pa ipak, Jung je celog života ponavljao da filozof nije samo empirist koji opisuje i ime- nuje ono što je doživeo u radu sa svojim pacijentima. Ishodište je potpuno novo, opis sveta počinje u čoveku; sve počinje i završava se u čovekovo psihi, objektivno počinje od subjektivnog. Pred kraj života je napisao: „U suštini je veoma moguće da posmatramo svet iz drugog ugla, da bismo mogli da pronađemo pravi odgovor onda kad promenimo gledište i pogledamo na njega s druge strane, ne spolja, nego iznutra.“

Za mene će Jung ostati ne samo jedan od najvećih mislilaca našeg doba, nego i moj privatni učitelj koji ne samo da me uči, nego mi i daje putokaze. Razumem njegov jezik koji imenuje ono što predosećam – Jung me na taj način budi iz uspavanosti. S Jungom sam počinjala od opisa terapijskih seansi i proučavanja slučaja, zahvaljujući Jungu sam prepoznala koliko je značajna drevna mudrost astrologije, iz njegovih dela sam saznala šta moram da pročitam da bih išla dalje. Zahvalna sam mu i za silnu inspiraciju za pisanje. Stalno pronalazim nešto novo za sebe, osećam da se menjam i sazrevam. U poslednje vreme imam utisak da me Jung polako izvodi van, vanjski pozicionira spram same sebe.

*(S poljskog prevela **Milica Markić**)*